

Ks. Tadeusz Gacia – Kielce

WENANCJUSZ FORTUNAT, WIERSZE WYBRANE. PRZEKŁAD Z OBJAŚNIENIAMI

Zamieszczony poniżej przekład pięciu wierszy Wenancjusza Fortunata (530–ok. 600)¹, to zaledwie niewielka część jego poetyckiej twórczości, obejmującej około 300 utworów². O Fortunacie powiedziano efektownie, że był ostatnim poetą starożytności, dumnym ze swego rzymskiego pochodzenia, a jednocześnie pierwszym bardem Merowingów, pierwszym poetą średniowiecza, który tradycje antyczne wzbogacił o nowe motywy³. Ów przełom epok nie jest dla pisarzy i poetów okresem szczęśliwym. Zaczynają się lata, które przez wielu nazywane są *saeculum obscurum* – wieki ciemne. Przeczą temu wprawdzie imiona współczesnych Fortunatowi, czyli Grzegorza Wielkiego i Grzegorza z Tours oraz trochę tylko późniejszego Izydora z Sewilli, ale jest prawdą, że kultura umysłowa w tym czasie upadła i że stan taki obejmuje aż pół tysiąca lat⁴. Zainteresowanie poezją urywa się na antyku. Wenancjusz Fortunat jest jednak w poezji wyjątkiem, ponieważ w wieku, w którym żył, było

---

¹ O Wenancjuszu Fortunacie zob. *Vita Venantii Hon. Clem. Fortunati*, PL 88, 19-52; L. Navarra, *Venanzio Fortunato*, w: *Dizionario patristico e di antichità cristiane*, diretto da A. Berardino, vol. II, Roma 1983, 3556–3558.

² PL 88; utwory poetyckie zamieszczone są w liczącym 11 ksiąg zbiorze *Carmina miscellanea* w tymże tomie. Wśród najnowszych wydań krytycznych: *Venance Fortunat, Poèmes, t. 1–3*, texte établi et traduit par M. Reydellet, seria *Les belles lettres*, wyd. 2, Paris 2002–2004; *Oeuvres, t. 4. La vie da saint Martin*, texte établi et traduit par S. Quesnel, wyd. 2, Paris 2002.

³ Por. M. Cytowska, *Ostatni poeta starożytności – Wenancjusz Fortunatus*, „Meander”, 1973, z. 7–8, s. 308–309.

⁴ Por. E. Curtius, *Literatura europejska i łacińskie średniowiecze*, przekł. A. Borowski, Kraków 1997, s. 28; E. Auerbach, *Język literacki i jego odbiorcy w późnym antyku i średniowieczu*, przekł. R. Urbański, Kraków 2006, s. 234–236; P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI–VIII w.)*, przekł. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995, s. 54–58.

jeszcze trochę wykształconej publiczności⁵. Jeżeli dziś jego imię wyróżnia się jednak na tle tamtej epoki, to głównie za przyczyną kilku utworów, które weszły do liturgii brewiarzowej i przetrwały stulecia. Są to głównie hymny *Vexilla Regis* oraz *Pange, lingua, gloriosi praelium certaminis*; pierwszy z nich znany jest w polskim przekładzie także jako pieśń pasyjna *Króla wznoszą się znamiona*, a fragment drugiego, od słów *Crux fidelis inter omnes*, to znana jeszcze bardziej pieśń *Krzyżu święty nade wszystko*. Nieliczne polskie opracowania dotyczą głównie tych hymnów, choć mamy polskie tłumaczenia również kilku innych wierszy poety⁶.

W twórczości poetyckiej Fortunata spotkać można różne gatunki, takie jak utwory panegiryczne, epitalamia, utwory epitafijne, listy poetyckie na rozmaite tematy, *hodoeporicon*, wiersze o charakterze epigramatów wotywnych i szereg utworów opisowych, a więc opisy ogrodów, rzek, bazylik, malowideł i inne. Bardzo często są to właśnie charakterystyki kościołów czy naczyń liturgicznych, a jednocześnie pochwała budowniczego świątyni lub ofiarodawcy tychże naczyń, bądź też pochwała świętego, ku którego czci kościół został wzniesiony. Nie trzeba dodawać, że utwory ekfrastyczne, jeśli nawet trzeba brać pod uwagę konwencję gatunku, są cennym źródłem pozwalającym dotrzeć do historii i tworzących ją w tamtej epoce ludzi.

Niżej został zamieszczony przekład na język polski pięciu wierszy Wenancjusza Fortunata: *Gloria celsa pios, Emicat aula decens, Summus in arce Dei, Quam bene iuncta, Martini meritis*. Ich wybór jest związany z tematyką niniejszego numeru „Kieleckich Studiów Teologicznych”. Wiersze te są m.in. poświęcone kilku znanym biskupom w VI wieku w Galii Merowingów, fundowanym przez nich bazylikom i naczyniom liturgicznym ofiarowanym na rzecz świątyń. Jeden z wierszy jest rodzajem „toastu” przy stole, wygłoszonego ku czci św. Grzegorza, biskupa Tours.

⁵ Por. E. Auerbach, dz. cyt., s. 235.

⁶ Przekłady hymnów: *Vexilla Regis prodeunt*, przekł. Anonim XV w., w: *Muza chrześcijańska*, t. 2: *Poezja łacińska starożytna i średniowieczna*, wstęp, red. i oprac. M. Starowieyski, Kraków 1992, s. 147–148; *Pange, lingua, gloriosi praelium certaminis*, przekł. P. Galiński, tamże, s. 148–150; *Crux benedicta nitet*, przekł. K. Bardski, tamże, s. 150–151; T. Gacia, *Motyw krzyża w twórczości Wenancjusza Fortunata na przykładzie „Vexilla Regis”*, RH, t. 46 (1998), z. 3, s. 101–112; M., *Wiersze o Krzyżu Wenancjusza Fortunata. Próba interpretacji*, „Przegląd Tomistyczny”, 9 (2003), s. 281–310. *Tempora florifero*, przekł. A. Kowalkowski, *Muza chrześcijańska*, t. 2. dz. cyt., s. 151–153; *Regali de stirpe*, przekł. J. A. Ihnatowicz, tamże, s. 153–154; *Frigoris hiberni*, przekł. J. A. Ihnatowicz, tamże, s. 154. Przygotowałem i złożyłem do druku przekłady kilku innych utworów: *O regina potens*, (tekst złożony do druku w „Meandrze”), *Mens fecunda Deo*, *Unde mihi rediit, rediit, Mater opima, decens* (teksty złożone do druku w VoxP).

Wiersze zawierają stale występujące w utworach Fortunata elementy laudacji osób, którym są dedykowane, albo o których mówią. Zostały napisane w dystychu elegijnym; tym, co łączy zresztą zdecydowaną większość wszystkich wierszy Fortunata, jest to właśnie metrum. Przekładowi towarzyszą objaśnienia. Tłumaczenia dokonano za wydaniem *Venance Fortunat, Poèmes*, t. 1–4, dz. cyt. W czterech wierszach próbowałem oddać dystych elegijny, dając naprzemiennie trzynastozgłoskowiec z jedenastozgłoskowcem; w jednym zastosowałem naprzemiennie czternastozgłoskowiec z trzynastozgłoskowcem. W wersetach parzystych jednosylabowy wyraz na końcu ma choćby trochę imitować rytm parzystych wersetów dystychu, w których w obu częściach końcowa arsa zbiega się z końcem wyrazu, a zatem ma *ictus*.

Przekładu, przypomnę, dokonano za wydaniem *Venance Fortunat, Poèmes*, t. 1–4, dz. cyt. Wbrew temu wydaniu zamieszczam w tekście oryginału tradycyjną pisownię: *u, U* oznacza samogłoskę, *v, V* – spółgłoskę; *i, I* jest odpowiednio samogłoską lub spółgłoską.

Tekst i przekład z objaśnieniami o bazylice św. Szczepana⁷

Gloria celsa pios Domini circumdat amicos, quorum diffusum vivit in orbe decus.	Wzniosła chwała otacza świętych przyjaciół Pana, po całej ziemi szerzy się o nich wieść.
Pertulit hic martyr pro Christo orientis in axe: ecce sub occasu templi beatus habet. Fundatus virtute Dei, de morte triumphans excepit lapides cui petra Christus erat. Gens Iudaea ferox, Stephanum quem perdere credis, etsi carne, tamen nescit honore mori. Ille tenet palmam meritis, tu crimine poenam.	Szczepan poniósł męczeństwo za Chrystusa na Wschodzie, a oto teraz Zachód składa mu hołd. Mocą Bożą wspierany odniósł triumf nad śmiercią, pośród kamieni skałą Chrystus mu był. Plemię żydowskie harde, chcesz uśmiercić Szczepana, choć ginie ciało, cześć jego będzie trwać. On dzierży zasług palmę, tobie za zbrodnię – kara,
Possidet ille polos, tu magis ima petis. Haec sacra Palladius levitae templi locavit unde sibi fiat non peritura domus.	w niebo on idzie, ty zaś na piekła dno. Tę świątynię Paladiusz wznosił więc na cześć diakona, by dzięki temu mieć niezniszczalny dom.

Wers 4. Nie posiadamy świadectw kultu św. Szczepana z pierwszych stuleci. Mówią o nim dopiero źródła z IV wieku. Początek ożywionego kultu pierwszego męczennika łączy się ze sławnym odkryciem jego relikwii

⁷ 13, *Poèmes*, t. 1, s. 23.

w Jerozolimie w 415 roku. Za Cyryla Jerozolimskiego wzniesiono tam bazylikę ku jego czci. Relikwie diakona zostały przewiezione do Konstantynopola, do Europy i do Afryki, gdzie propagatorem jego kultu był św. Augustyn, por. *De civitate Dei* XXII 8,11-20; por. też G. D. Gordini, *Stefano, Bibliotheca Sanctorum* XI, 1381–1384. Wiele kościołów biskupich na Zachodzie, także w Galii, otrzymało tytuł św. Szczepana, por. V. Saxer, *Stefano protomartire*, DPAC II 3310–3311. Grzegorz z Tours wymienia m.in. katedrę w Bourges: „Haec est nunc ecclesia apud Biturigas urbem prima, miro opere composita, et primi martyris Stephani reliquiis illustrata”, *Historia Francorum* I 29, PL 71, 176 oraz kaplicę w Metz w Lotaryngii. Podczas najazdu Hunów kaplica ta została ponoć cudownie uratowana z pożaru dzięki prośbie św. Szczepana, skierowanej do świętych Piotra i Pawła, którzy mieli się ukazać pewnemu pobożnemu mieszkańcowi Metz i dać taką gwarancję, por. *Historia Francorum* II 6, PL 71, 198.

Wers 9. *Levita* – diakon.

Wers 10. *Palladius* – biskup Saintes, uczestniczył w synodzie w Paryżu w 573 r. i w Mâcon w 585 r., por. M. Reydellet, *Notes*, w: *Poèmes*, t. 1, s. 168. Był biskupem uwikłanym zbyt w ówczesne wydarzenia i intrygi polityczne, jak ukazuje to Grzegorz z Tours, por. *Historia Francorum* VIII 2, PL 71, 449; VIII 43, PL 71, 477.

O bazylice św. Marcina⁸

Emicat aula decens venerando in culmine ducta,	Lśni przepiękna świątynia, aż po szczyt ozdobiona
nomine Martini sanctificata Deo.	Bogu na chwałę i ku Marcina czci.
Cui vitae merito fiducia tanta coruscet,	On przez czyn swego życia ufność wśród wiernych budzi,
ut populis tribuat quod pia vota rogant.	że gdy błagają, kornych wysłucha próśb.
Extulit hanc Faustus devoto corde sacerdos,	Tę świątynię wznosił Faustus, biskup o sercu gorliwym,
reddidit et Domino prospera dona suo.	Panu za dary spłacił szczęśliwie dług.

Wers 1. Fortunat nie mówi, w jakim mieście zbudowana została opisana przez niego świątynia.

Wers 5. Faustus – najprawdopodobniej biskup Auch, zm. w 585 r., por. M. Reydellet, *Notes*, w: *Poèmes*, t. 1, s. 24 (note 20). Grzegorz z Tours wzmiankuje biskupa o tym imieniu: „In locum Fausti Auscensis episcopi, Fabius episcopus est subrogatus”, *Historia Francorum* VIII 22, PL 71, 464.

⁸ I 4, *Poèmes*, t. 1, s. 23–24.

sancrosancta mysteria, caelesti benedictione santifices atque benedicas ut sanctis vasculis tuis acceptabilem deferat famulatum”, *Liturgia Romana vetus, tria sacramentaria complectens, Leonianum scilicet, gelasianum et antiquum Gregorianum, edente Ludovico Antonio Muratorio, qui et ipsam cum aliarum gentium liturgiis contulit: denique accedunt missale gothicum, missale Francorum, duo gallicana et duo omnium*, Lozanna 1748, t. 2, s. 957.

Dawne wieżyczki na Eucharystię niewiele różniły się od ówczesnych relikwiarzy w kształcie wieżyczek. Puszka przypominająca wieżyczkę stanowiła rodzaj małego budyneczku, formy okrągłej, cylindrowej lub sześciobocznej ze stożkowatym daszkiem. Ściany były pokryte symbolicznymi płaskorzeźbami. Nie ma prawie ani jednej sceny biblijnej, której by nie pokazano. Wieżyczki przechowywano w *armarium* lub – co było powszechniejsze – nad ołtarzem, zawieszane na bloczku. Dla udzielania Eucharystii zdejmowano je z góry lub przynoszono na ołtarz. Nad wieżyczką znajdował się baldachimek. Cześć dla Najświętszego Sakramentu wymagała zakrycia go przed oczami wiernych. Wieżyczka była połączona za pomocą trzech lub czterech łańcuszków z ozdobnym, okrągłym baldachimem, z którego zwieszała się zasłona w kształcie płaszczyka – *velum tentorioium*. Aby naczynie wyjąć, zasłonę zdejmowano. Baldachim wraz z firaneczką zmieniał swe barwy stosownie do szat liturgicznych. Zob. na ten temat A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. II, Warszawa 1902, s. 574–578.

Wers 2. *Margaritum ingens* – wyrażenie w takiej dokładnie formie znajdziemy u Prudencjusza, *Psychomachia*, 873, PL 60, 87. Terminu *margarites* Grecy używali na określenie cząstek z hostii, które – po spożyciu jej czwartej części przez kapłana – przechowywano dla chorych. Naczynie, gdzie je składano, nazywano także *margarites*. Na temat przechowania cząstek hostii pod krzyżem na środku ołtarza por. PL 88, 144–145. W kanonie 3 synodu w Tours w 567 roku postanowiono: „Ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componeretur”, czyli – jak się wyjaśnia – nie pomiędzy obrazami stawianymi na ołtarzu, lecz pod samym krzyżem, który był na środku ołtarza, por. C. Baronio, A. Pagi, E. Noris, *Annales ecclesiastici*, t. 10, Lozanna 1741, s. 286. Na temat późnoantycznego użycia terminu *margarites* w znaczeniu Eucharystii por. Jonas Bobbiensis, *Vita Ioannis abbatis Reomannensis*, 9: „vidit venerabilem virum, dextera gemmam eucharistiae ferentem, ante stratum adstare”, w: B. Bruschi, W. Levison, *Passiones vitaeque sanctorum aevi Merovingici et atiquiorum aliquot*, Hahn 1979, s. 511.

Wers 5. Na zasadzie metonimii wieżyczka z ciałem Chrystusa jest tu potraktowana jak samo ciało Chrystusa. Podobieństwo pomiędzy Ofiarą eucharystyczną a darem, o jakim mowa w tym utworze, jest widoczne w inskrypcjach grawerowanych przez ofiarodawców na przedmiotach liturgicznych, por. E. Magnani, *Du don aux églises au don pour le salut de l'âme en*

Occident (IVe-XIe siècle): le paradigme eucharistique, „Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre” [En ligne], Hors série n° 2 | 2008, mis en ligne le 19 janvier 2009, Consulté le 04 juin 2010. URL: <http://cem.revues.org/index9932.html>.

Wers 6. Ofiara Abła zostaje tu przywołana jako figura ofiary Chrystusa. To z pewnością reminiscencja modlitwy z Kanonu Rzymskiego: „et accepta habete sicuti accepta habere dignatus munera pueri tui iusti Abel”.

Wers 8. *Siraptae merito* – Fortunat popełnił błąd, łącząc dwa epizody biblijne w jeden – opowiadanie o wdowie z Sarepty, która nakarmiła Eliasza (por. 1 Krl 17,8, Łk 4,26) z opowiadaniem o wdowim groszu z Ewangelii (por. Mk 12,42, Łk 21,1n). W przekładzie odchodzę od oryginalnej treści, nie tyle chcąc skorygować myśl autora (nawet błędną), ile raczej dla zachowania rytmu w polskim wierszu.

W rocznicę święceń biskupa Grzegorza – wiersz przy stole¹¹

Martini meritis per tempora longa, Gregori,	Za przyczyną Marcina przez lat wiele, Grzegorzu,
Toronicum foveas pastor in urbe gregem.	w mieście Tours jako pasterz czuwaj nad stadem swym.
Conciliis sacris sis norma et vita piorum,	Świętych zgromadzeń wzorem i życiem bądź wierzących,
Exemploque tuo crescat adeptus honor.	niechaj biskupia godność rośnie przez przykład twój.
Lumen apostolicum populis tua lingua ministret,	Niech Apostołów światło język twój ludziom niesie,
et caeli donum, te radiante, micet.	w blasku twoich promieni niech lśni niebiański dar.

Wiersz w wyd. M. Reydelleta nosi tytuł *Item versus in natalicium Gregorii episcopi, cum antiphonam dicere rogaretur, in mensa dictum*. Termin *natalicium* oznacza rocznicę święceń. Utwór poprzedzający komentowany wiersz (V 3, *Poèmes*, t. 2, s. 16–18) jest adresowany do mieszkańców Tours z okazji objęcia przez Grzegorza biskupstwa w tym mieście, co miało miejsce w 573 r., por. M. Reydellet, *Notes*, w: *Poèmes*, t. 2, s. 166 (note 37); por. też M. Simonetti, *Gregorio di Tours*, DPAC II 1721–1722 r. Na temat początków rządów biskupich Grzegorza, w tym okoliczności jego ordynacji, zob. D. A. Sikorski, *Wstęp*, w: Grzegorz z Tours, *Historie (Historia Franków)*, przekł. K. Liman, T. Richter, wstęp, opracowanie, komentarz D. A. Sikorski, Kraków 2002, s. 11–12.

¹¹ V 4, *Poèmes*, t. 2, s. 18–19.

Wersy 1–2. Grzegorz był biskupem Tours do 594 r., por. M. Simonetti, *Gregorio di Tours*, DPAC II 1721–1722. W najstarszym kościele Tours (*ecclesia prima*) na biskupa został wyświęcony św. Marcin; kościół zrekonstruował biskup Grzegorz. Przy katedrze rozrosły się liczne budowle sakralne, które wznoszono w związku z pielgrzymkami wiernych do Tours. Wokół antycznego *castrum* uformowało się z czasem nowe centrum miejskie. Otrzymało ono nazwę *Martinopolis*. Na temat Tours jako centrum kultu św. Marcina zob. L. Pietri, *Tours*, DPAC II 3483–3485; tenże, *La ville de Tours du IV au VI siècle: naissance d'une cité chrétienne*, Roma 1984; por. J. Fontaine, *Martino do Tours*, DPAC II 2131–2133; S. Quesnel, *Introduction*, w: Venance Fortunat, *Oeuvres. La vie de saint Martin*, dz. cyt., s. XIX–XXI (rozdział *Le cult de saint Martin du IV au VI siècle. Littérature et iconographie martiniennes*).

Summary

VENANTIUS FORTUNATUS, SELECTED POEMS. TRANSLATED WITH A COMMENTARY

This paper includes five poems by Venantius Fortunatus, a sixth century poet of Merovingian Gaul: *Gloria celsa pios*, *Emicat aula decens*, *Summus in arce Dei*, *Quam bene iuncta*, *Martini meritis*. The work of Venantius Fortunatus among various types of poetry, such as epitalamia, epitaphia, panegyrics, poetic letters, hodeoporicon and votive epigrams, includes also descriptive poems. Often they are descriptions of basilicas or liturgical vessels, together with praise of the builder or founder or the saint in whose honor the church was built. His poetry is a precious source giving us an insight into the life and society of that era between antiquity and the middle ages.

Key terms: Venantius Fortunatus, poetry, basilica, Gregory of Tours, bishop, gift, offering, eucharistic ciborium.

Słowa kluczowe: Wenancjusz Fortunat, poezja, bazylika, Grzegorz z Tours, biskup, dar, ołtarz, cyborium eucharystyczne.

Ks. dr hab. Tadeusz GACIA, ur. 1961 we Włoszczowie, ksiądz diecezji kieleckiej, dr hab. nauk humanistycznych (literatura rzymska), prof. KUL. Zatrudniony w Instytucie Filologii Klasycznej KUL w katedrze literatury wczesnochrześcijańskiej, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, adres internetowy: tadeusz.gacia@kul.lublin.pl. Autor opracowań na temat poezji chrześcijańskiego antyku (św. Ambroży z Mediolanu, Prudencjusz, Wenancjusz Fortunat) oraz przekładów z języka łacińskiego: Św. Augustyn, *O doskonałym wdowieństwie*, w: *Pisma świętego Augustyna o małżeństwie i dziewictwie. Przekład i komentarz*, Lublin 2003,

s. 183–222; Św. Augustyn. *O święceniach biskupa. Mowa 340 A*, w: *In vinculo communionis. Księga Jubileuszowa ku czci Biskupa Kieleckiego Kazimierza Ryczana w 60 rocznicę urodzin*, s. 74–85; *Akt erekcyjny Kieleckiego Seminarium Duchownego*, w: *Kultura teologiczna Seminarium Duchownego w Kielcach 1727–2002*, Kielce 2002, s. 583–595; „*Breviarium fidei*”. *Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. J. Bokwa, oprac. I. Bokwa, T. Gacia, S. Laskowski, H. Wojtowicz, Poznań 2007. Opublikował także książkę *Metaforyka agonistyczna w literaturze łacińskiej chrześcijańskiego antyku*, Kielce 2007.